

Verslag van de NMV-excursie naar de Kampina en de Scheeken in Het Groene Woud op 28 oktober 2006.

C.J.P.J. (Kees) Margry

A report is given of the excursion of the Dutch Malacological Society to "Het Groene Woud" (the Netherlands) with regard to the collected land- and freshwater molluscs.

Op de regenachtige ochtend van 28 oktober 2006 verzamelden Bram bij de Vaate, Anthonie van Peursen, Bert Jansen, Herman Roode, Han de Vries, Frank de Graaf, Miel Hovius en Maarten en Carla de Jong zich op de parkeerplaats van NS-station Boxtel. De overkapping van de stationstrap bleek een ideale schuilgelegenheid om de deelnemers te informeren over het Nationaal Landschap Het Groene Woud en de inventarisatiemogelijkheden. Voor iedereen was er een gebiedskaart en een lijst van soorten die tot dan toe bekend waren uit Het Groene Woud, de stedendriehoek tussen 's-Hertogenbosch, Tilburg en Eindhoven (www.hetgroenewoud.com).

Het werd droog en we gingen op stap. Malacologen zijn moeilijk uit hun eigen auto te krijgen. Als huisjesslakken zijn ze aan hun mobiele reismiddel gebonden. Alleen treinreiziger Han voegde zich als 'naaktslak' aan het gezelschap toe. In colonne reden we naar de 7500 ha grote natuurkern van het gebied naar monsterplaats 1, de Logt aan de zuidkant van de Kampina, een natuurreservaat van Natuurmonumenten. Bij de parkeerplaats lag een poel. Terwijl sommigen nog hun laarzen zochten waren anderen al druk aan het scheppen. Een orderlijke afspraak over de nummering van de monsterplaatsen bleek onontbeerlijk (Tabel 1). Al snel trokken we door naar het hoofddoel van deze locatie, de Beerze, een laaglandbeek met bijzondere natuurwaarden. Het waadpak van Bram kwam goed van pas (Fig. 1). Verschillende soorten werden verzameld. Toch viel de opbrengst op het eerste oog tegen. Ook het nabijgelegen bos gaf geen grote soortenrijkdom prijs.

Vlak bij de parkeerplaats werd nog geschept in de Heiloo. Hier werden al snel meer soorten gescourd. Wandelaars informeerden nieuwsgierig naar onze activiteiten en werden kort ingeleid in de bijzondere wereld van de

malacologie. Een druilerig buitje werd misbruikt om de enthousiaste groep toch weer in de auto's te krijgen voor de volgende locatie. Bram kroop in z'n waadpak achter het stuur. Tijd is kostbaar.

We reden door naar Banisveld. Hier splitste de aquatische en terrestrische belangstelling zich in twee groepen. Bram, Maarten en Carla gingen naar de Banisloop. De Banisloop is een afsplitsing van de Heiloo. Feitelijk is de Banisloop een bypass om in natte periodes het voedselrijke landbouwwater uit de Kempen beter af te kunnen voeren, zodat het niet over het verschaalde natuurontwikkelingsgebied stroomt. Door een stuw kan het water in drogere tijden in het gebied worden gehouden zodat Banisveld beschermd wordt tegen verdroging. De rest van de groep ging naar het slakkenreservaat op Banisveld. Waarom een slakkenreservaat? Banisveld is een natuurontwikkelingsgebied. Het is een ruim 100 ha groot voormalig landbouwgebied dat de afgelopen jaren door afgraven is verschaald. Onder de voedselrijke bouwvoor bleken verschillende soorten plantenzaden nog kiemkrachtig. Zo kwam teer guichelheil *Anagallis tenella* na tientallen jaren op meerdere plaatsen terug. Omdat de beoogde begrazing met runderen door het ontbreken van afrastering pas later kon worden opgestart, ontstond in het gebied een geweldige opslag van berk en els. Een reden, om de uiteindelijke begrazing in de eerste periode met extra veel dieren in te zetten. Dit dreigde evenwel ten koste te gaan van de juist daarvoor ontdekte slakkenrijkdom. Bij het gedeelte waar vroeger een vuilstort is geweest waren opvallend veel soorten, waaronder veel cultuurvolgers, vastgesteld. Het vee vertrapte de vegetatie en de slakkenpopulatie dreigde verloren te gaan. Samen met Natuurmonumenten heb ik toen op 27 maart 2003 het slakkenreservaat ingericht. Een uitgerasterd deel van ongeveer 10 bij 30 m. De afgelopen jaren heb ik er regelmatig bemonsterd en in totaal 16 soorten vastgesteld. De groep dook met enthousiasme in het reservaat (Fig. 2). Onder andere Herman nam monsters mee zodat mijn bevindingen mooi naast die van hem gelegd konden worden. Tot slot liepen we nog even naar het uitzichtpunt op Banisveld. Onder aan de uitkijktoren werd de symboliek van de grote zwerfkeien toegelicht. Op de langste dag van elk jaar staat de Brabantse gedeputeerde van Milieu op de middelste steen om elke verantwoordelijke wethouder uit de gemeenten van Het Groene Woud bij de, in een cirkel liggende 'gemeentelijke' stenen, uit te laten leggen wat er gedaan is voor Het Groene Woud. Een bestuurlijke aanpak om natuurbeleid tot een succes te maken.

FIGUUR 1.: BRAM BIJ DE VAATE BEMONSTERT DE BEERZE.
FOTO: KEES MARGRY

Nummer	Naam	Gemeente	Amersfoortcoördinaten	Omschrijving
1	de Logt, Kampina	Oirschot	146,8 – 394,9	Poel bij parkeerplaats
2	Beerze, de Logt, Kampina	Oirschot	146,4 – 395,0	Laaglandbeek met omliggende bossen en waterbergingsgebied
3	Heiloo, de Logt, Kampina	Oirschot	146,7 – 394,9	Smalle watergang
4	Banislloop, Kampina	Oirschot	147,3 – 395,5	Smalle watergang
5	Banislveld, Kampina	Boxtel	147,6 – 396,1	Slakkenreservaat op voormalige vuilstort
6	Banislveld, Kampina	Boxtel	147,5 – 396,0	Natuurontwikkelingsgebied
7	Ooijendonkbos	Boxtel	153,7 – 396,0	Hakhoutbos op zuurdere bodem
8	Scheeken	Best	154,9 – 394,7	Nat populierenbos op kalkrijke leemgrond
9	Scheeken	Best	154,9 – 394,8	Drooggevalen sloot op kalkrijke leemgrond
10	Kuppenbunders	Boxtel	153,6 – 395,2	Nat populierenbos

TABEL 1. GEGEVENS VAN DE MONSTERPLAATSEN.

Op de terugweg naar de auto's werd een natte hoek van een verschaald perceel bemonsterd (Fig. 3). Een picknicktafel en -bank werden spontaan als open veldcentrum ingericht. Biodiversiteit kroop over de tafel.

Nadat de natte en droge malacologen zich weer tot één groep verzameld hadden bleek, dat de publicatie van de NMV-inventarisatie van een jaar eerder (Margry, 2006) de belangstelling voor *Zonitoides excavatus* had gewekt. Het oorspronkelijke plan werd bijgesteld en net als vorig jaar werd koers gezet naar een zuur bosje tussen Liempde en Best. Door al het enthousiasme is tijd een beperkende factor. Afsproken werd dat iedereen net zolang mocht zoeken tot ze een *excavatus* hadden. Daarna zouden we verdergaan. In vergelijking met vorig jaar viel het tegen. We moesten langer zoeken om deze typisch I-soort van het natuurbeleid (Nederlandse popu-

laties zijn van internationaal belang) in het bosje te vinden. Was het droger dan vorig jaar? We vonden ze nu niet op takken op de grond maar in het strooisel. Uiteindelijk werd niemand teleurgesteld en gingen we verder naar de Scheeken, een kalkrijk lemig populierenbos van Brabants Landschap. De naam Scheeken is afgeleid van Schei-eiken, de eikenbomen die stonden op de grens van de gemeenten Sint-Oedenrode, Best en het voormalige Liempde. De kalkrijkdom ter plekke wordt verklaard door de calciumrijke kwel uit fossiele lagen (Hemel & Stuurman, 1999). De Scheeken heeft een belangrijke verandering ondergaan sinds vorig jaar. Het bos is omrasterd en in de wegen zitten veeroosters. Door begrazing met runderen wordt het bos nu op een natuurlijker manier beheerd en de runderen leveren een aantrekkelijk streekproduct (www.groenewoudrund.nl). De auto's werden buiten bereik van horens geparkeerd en de groep toog naar het, inmiddels als slakkenrijk bekendstaande, deel van de Scheeken (Margry, 2005). Deze locatie grenst aan een van de weinige particuliere weilanden en akkers in het bos.

FIGUUR 2. ANTHONIE VAN PEURSEN, FRANK DE GRAAF EN HAN DE VRIES BEMONSTEREN HET SLAKKENRESERVAAT OP BANISVELD. FOTO: KEES MARGRY

FIG. 3. FRANK DE GRAAF IN DE NATTE HOEK OP BANISVELD. FOTO: KEES MARGRY

SOORT		MONSTERPLAATSEN									
Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Landhuisjesslakken											
<i>Acanthinula aculeata</i>	Stekelslak							X	X		X
<i>Aegopinella nitidula</i>	Bruine blinkslak						X	X	X		X
<i>Aegopinella pura</i>	Kleine blinkslak										X
<i>Arianta arbustorum</i>	Heesterslak					X		X	X		X
<i>Balea biplicata</i>	Grote clausilia								X		
<i>Carychium minimum</i>	Plompe dwergslak	X							X		
<i>Carychium tridentatum</i>	Slanke dwergslak							X	X		
<i>Cepaea hortensis</i>	Witgerande tuinslak					X			X		
<i>Cepaea nemoralis</i>	(gewone) tuinslak	X				X		X	X		X
<i>Cochlicopa lubrica</i>	Glanzende agaathoren	X			X	X		X	X		
<i>Cochlicopa lubricella</i>	Slanke agaathoren							X			
<i>Columella aspera</i>	Ruwe korfslak							X	X		
<i>Columella edentula</i>	Tandloze korfslak								X		X
<i>Discus rotundatus</i>	Boerenknoopje		X			X		X	X		X
<i>Eucobresia diaphana</i>	Oorvormige glasslak							X	X		
<i>Euconulus fulvus</i>	Gladde tolslak							X	X		
<i>Helix aspersa</i>	Segrijnslak							X	X		
<i>Macrogastra attenuata</i>	Geribde clausilia								X		
<i>Merdigera obscura</i>	Donkere torenslak								X		
<i>Nesovitrea hammonis</i>	Ammonshorentje	X					X	X	X		X
<i>Oxychilus alliarius</i>	Look-glansslak	X						X			
<i>Oxychilus cellarius</i>	Kelder-glansslak					X					
<i>Oxychilus draparnaudi</i>	Grote glansslak					X		X			
<i>Oxyloma elegans/sarsii</i>	Slanke/tweeling barnsteenslak								X		
<i>Punctum pygmaeum</i>	(gewoon) dwergpuntje	X						X	X		
<i>Succinea oblonga</i>	Langwerpige barnsteenslak	X				X		X	X		
<i>Succinea putris</i>	(gewone) barnsteenslak	X				X			X		
<i>Trochulus hispidus</i>	(gewone) haarslak	X				X		X	X		
<i>Vallonia costata</i>	Geribde jachthorenslak	X				X		X	X		
<i>Vitrea contracta</i>	Kleine kristalslak				X			X			
<i>Vitrea crystallina</i>	(gewone) kristalslak	X			X			X	X		X
<i>Vitrina pellucida</i>	Doorschijnende glasslak	X				X		X			X
<i>Zonitoides excavatus</i>	Grofgestreepte glimslak							X			
<i>Zonitoides nitidus</i>	Donkere glimslak			X	X				X		
Landnaaktslakken											
<i>Arion intermedius</i>	Egel-wegslak	X						X	X		X
<i>Arion rufus</i>	(Gewone)Wegslak					X			X		
<i>Arion sylvaticus/circumscriptus</i>	Bos-wegslak/grauwe wegsak	X						X			X
<i>Deroceras panormitanum</i>	Zuidelijke akkerslak	X									
<i>Limax maximus</i>	Grote aardslak								X		

TABEL 2. LANDSLAKKEN GEVONDEN TIJDENS DE EXCURSIE VAN 28 OKTOBER 2006.

SOORT		MONSTERPLAATSEN									
Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Zoetwaterslakken											
<i>Acroloxus lacustris</i>	(Gewone) kapslak		X							X	
<i>Anisus leucostoma</i>	Geronde schijfhoren			X	X		X			X	
<i>Anisus cf spirorbis</i>	Spiraalschijfhoren				X						
<i>Anisus vortex</i>	Draaikolkschijfhoren		X	X	X						
<i>Aplexa hypnorum</i>	Slaapslak		X						X	X	
<i>Bathyomphalus contortus</i>	Riempje				X						
<i>Bithynia leachii</i>	Kleine diepslak				X						
<i>Bithynia tentaculata</i>	Grote diepslak			X	X						
<i>Galba truncatula</i>	Leverbotslak									X	
<i>Gyraulus albus</i>	Witte schijfhoren			X	X						
<i>Gyraulus crista</i>	Tractorwieltje		X	X	X						
<i>Gyraulus riparius</i>	Oeverschijfhoren				X						
<i>Hippeutis complanatus</i>	Vlakke schijfhoren				X						
<i>Lymnaea stagnalis</i>	(Gewone) poelslak	X	X	X	X						
<i>Omphiscola glabra</i>	Slanke poelslak									X	
<i>Physa fontinalis</i>	Bron-blaashoren			X	X					X	
<i>Physella acuta</i>	Puntige blaashoren		X		X						
<i>Planorbarius corneus</i>	Posthorenslak		X	X	X						
<i>Planorbis carinatus</i>	Gekielde schijfhoren				X						
<i>Planorbis planorbis</i>	(Gewone) schijfhoren				X						
<i>Radix auricularia</i>	Oorvormige poelslak				X						
<i>Radix labiata/balthica</i>	Ovale poelslak		X	X			X				
<i>Segmentina nitida</i>	Glanzende schijfhoren			X	X						
<i>Stagnicola corvus</i>	Dikke poelslak			X							
<i>Valvata piscinalis</i>	Vijver-pluimdrager		X	X	X						
Tweekleppigen											
<i>Musculium lacustre</i>	Moeras-hoornschaal			X	X						
<i>Pisidium amnicum</i>	Riviererwtmossel		X	X	X						
<i>Pisidium casertanum</i>	(Gewone) erwtmossel			X	X						
<i>Pisidium nitidum</i>	Glanzende erwtmossel				X						
<i>Pisidium pulchellum</i>	Fraaie erwtmossel			X	X						
<i>Pisidium subtruncatum</i>	Scheve erwtmossel			X	X						
<i>Pisidium spec</i>			X								
<i>Sphaerium corneum</i>	(Gewone) hoornschaal		X	X	X						

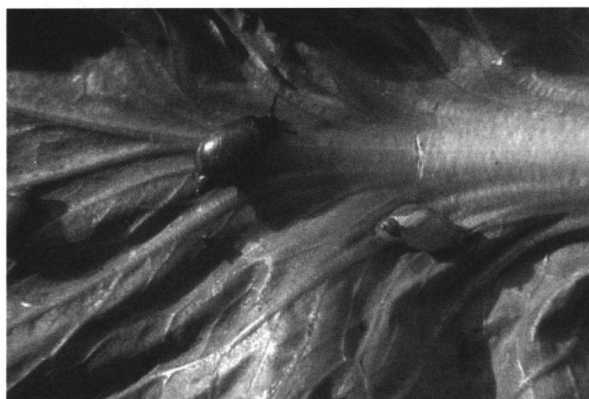
TABEL 3. ZOETWATERSLAKKEN GEVONDEN TIJDENS DE EXCURSIE VAN 28 OKTOBER 2006.

Om dat deel buiten de begrazing te houden is het hek om praktische redenen niet tussen bos en weiland maar langs een pad door het bos geplaatst. Zo is de vorig jaar ontdekte vindplaats van de donkere torenslak *Merdigera obscura* (Margry, 2006) in het bosgedeelte tussen weiland en pad toevallig buiten de begrazing gehouden. Om de plek te bezoeken moesten we onder het prikkeldraad door kruipen. De euforie was niet minder groot dan vorig jaar. Half onder het prikkeldraad doorgekropen zagen we al de afgefallen populierenbladeren, helemaal vol met clausilia. Verder zoekend in de bramenstruiken

werd de grote rijkdom wederom bevestigd. De donkere torenslak bleek er nog steeds voor te komen. Zowel binnen als buiten de begrazing. Wel was er al een duidelijk verschil waar te nemen tussen de begroeiing binnen en buiten de afrastering. Buiten de afrastering was er minder ondergroei en duidelijk meer vertrapt. Binnen de afrastering was het ten opzichte van vorig jaar juist dichter begroeid. Anthonie fotografeerde een lichte en donkere vorm van *Succinea putris* (Fig. 4). Ook nu werden er weer verschillende soorten naaktslakken gevonden maar dit jaar moesten we het zonder Stef Keulen stellen.

Alleen *Arion rufus*, *Arion intermedius* en *Limax maximus* werden zonder twijfel herkend.

Voor de meesten was de dag inmiddels tot een afronding gekomen. Alleen Han en Frank gingen nog mee naar de Kuppenbunders. Een populierenbos aan de andere kant van de A2. Hier vielen de vondsten tegen in vergelijking met de Scheeken. Voor alle zekerheid werden er enkele strooiselmonsters verzameld. Het werd te donker om nog iets te vinden.

FIGUUR 4. EEN LICHT EN DONKERE *SUCCINEA PUTRIS* UIT DE SCHEEKEN. FOTO: ANTHONIE VAN PEURSEN

Als afsluiting besloten we om chinees te eten. Bij het bellen naar de chinees bleek Frank het beste thuis in de oosterse keuken. Met de warme zak togen we naar mijn huis en schoven we aan bij de andere gezinsleden. Die zijn inmiddels gewend, dat we na zo'n dag tijdens de dis onze aandacht nauwelijks af kunnen houden van de zakken met monsters en we moeilijk kunnen wachten. Na het eten werd de vangst van de Kuppenbunders onder de stereomicroscop bestudeerd. Determinatiewerken kwamen op tafel (Gittenberger *et al.*, 1970, 1998). Zo konden bij 80 x vergroting de verschillen tussen *Aegopinella nitidula* en *A. pura* goed zichtbaar worden gemaakt. De dag was geslaagd. En Han kon een heel eind met Frank mee terugrijden.

De volgende ochtend mailde Anthonie nog een waarschuwing in verband met een opgelopen teek. Het is goed om te beseffen, dat deze dieren steeds meer voorkomen en bekend staan om de verspreiding van de ziekte van Lyme, de tekenbeetziekte.

Al vrij snel druppelden de gegevens van het determinatiewerk binnen. Toch duurde het tot de zomer van dit jaar voor alle gegevens binnen waren. Niet iedereen heeft overigens gegevens ingestuurd. Toch kan aan de hand van de waarnemingen worden vastgesteld dat Het Groene Woud een grote malacologische rijkdom herbergt. In totaal werden op deze dag 72 soorten land- en zoetwaterslakken verzameld (Tabel 2 & 3). Toch weer meer dan de 59 soorten van vorig jaar. Vooral de afwisseling in gekozen biotopen maakte dit hoge aantal mogelijk. De in beide jaren verzamelde gegevens vormen een belangrijke aanvulling in het onderzoek naar de biodiversiteit van Het Groene Woud. De Banisloop bleek bijzonder soortenrijk. Nieuw was o.a. de vondst van de

rivierwtenmossel *Pisidium amnicum* en de overschijfhoren *Gyraulus riparius*. Het slakkenreservaat blijkt door de vondst van *Oxychilus draparnaudi* inmiddels 17 soorten te herbergen. In het Ooijendonkbos (monsterplaats 7) werden deze keer 25 soorten gevonden; 10 meer dan vorig jaar. Dat er in de Scheeken maar twee van de vier soorten *Clausilia* werden gevonden bevestigt eerdere waarnemingen. *Macrogastra attenuata* en *Cochlodina laminata* komen maar zeer plaatselijk voor. Hoewel er tussen de vindplaatsen van beide soorten slechts enkele honderden meters afstand zit kon er nog geen overlap van de populaties worden vastgesteld. *Clausilia bidentata* heeft een ruimere verspreiding in het gebied maar werd nog niet gevonden op monsterplaats 8. *Balea biplicata* komt algemeen voor. Tijdens een cursus Biodiversiteit voor gemeenteambtenaren werden bij een veldopdracht in enkele minuten 346 clausilia verzameld. Het bleken allemaal *B. biplicata* te zijn. Opmerkelijk is wel, dat er geen enkele *Vertigo* in de strooiselmonsters gevonden is. Uiteindelijk zijn er nu 101 weekdiersoorten bekend uit Nationaal Landschap Het Groene Woud. Naast het grote aantal zijn het vooral de zeldzame soorten als *Merdigera obscura*, *Eucobresia diaphana*, *Cochlodina laminata* en *Macrogastra attenuata* die illustreren, dat het in de Scheeken gaat om een bijzonder gebied. Vermeldenswaard daarbij is de recente vondst van het duintolletje *Paralaoma servilis* op de Natuurbrug over de A2 bij Best, slechts een paar honderd meter van onze monsterplaats nr 8 in de Scheeken. Een soort die slechts op één plaats in Brabant was vastgesteld (Boesveld, 2006).

Speciale dank gaat uit naar de heren Gittenberger, Kuijper en Eikenboom die tijdens de NMV-determinatiedag op 10 februari determinaties uit de monsters van Maarten de Jong hebben verricht of bevestigd. Zo konden *Gyraulus riparius* en *Pisidium amnicum* als nieuwe soorten voor Het Groene Woud worden vastgesteld. Tevens dank aan Leo de Bruijn voor de medewerking van Natuurmonumenten en natuurlijk dank aan de deelnemers Bram, Anthonie, Bert, Herman, Han, Frank, Miel, Maarten en Carla, die met al hun enthousiasme bemonsterd hebben en hun determinaties beschikbaar stelden voor dit verslag.

Literatuur.

- BOESVELD, A. (2006): Inventarisatie van de landslakken van Noord-Brabant (Mollusca: Gastropoda). - Nederlandse Faunistische Mededelingen, 24: 55-88.
- GITTENBERGER, E., W. BACKHUYTS & TH.E.J. RIPKEN (1970): De Landslakken van Nederland. - In: Bibliotheek KNNV nr 17, Leiden.
- GITTENBERGER, E., A.W. JANSSEN, W.J. KUIJPER, J.G.J. KUIJPER, T. MEIJER, G. VAN DER VELDE & G.A. PEETERS (1998): De Nederlandse Zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. Nederlandse Fauna 2. - Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden. 288 pp.

HEMEL, R.B.J. & R.J. STURMAN (1999): Kalk en kwel. Calciumrijke kwel en de verbreiding en genese van kalkrijke sedimenten in de Centrale Slenk. - Stromingen, 5 (2): 5-25.

MARGRY, K. (2005): Slakkenparadijs in Nationaal Landschap "Het Groene Woud". - Natura, 2005 (4): 112-114.

MARGRY, C.J.P.J. (2006): Verslag van de NMV-excursie naar de Scheeken in Het Groene Woud op 8 oktober 2005. - Spirula, 350: 66-69.

Adres auteur:
Mozartlaan 41
5283 KB Boxtel
margry@home.nl